

NOUL DICTIONAR UNIVERSAL AL LIMBII ROMÂNE

EDIȚIA A 5-A, REVĂZUTĂ

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Noul Dictionar universal al limbii române /
Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica
Radu, Victoria Zăstroiu. - Ed. a 5-a, rev.
București: Litera, 2017.
ISBN 978-606-32-0321-4
I. Oprea, Ioan
II. Pamfil, Carmen-Gabriela
III. Radu, Rodica
IV. Zăstroiu, Victoria
813748+41321

Noul Dictionar Universal al limbii române
Ediția a 5-a, revizuită
© 2017 Grup Media Litera
© 2017 Editura Litera
Căminul nr. 23, Sector 4, București, România
Căminul nr. 23, Sector 4, București, MD-2008
Căminul nr. 23, Sector 4, București, MD-2008
Căminul nr. 23, Sector 4, București, MD-2008

Amplasarea a cincea ediție, *Noul dicționar universal al limbii române* urmează tradiția deosebită românească inaugurată de alții, din literatura cultă și populară, fiind omagiu adus lui Lazăr Șăineanu în ziua nașterii sale, ca obicei în mai multe rânduri, la sfârșitul anului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea. Într-o vreme de fapt, în zilele anterioare și datorită atârșurii, înainte de noile, termenii lexicografici, formula care împina anul dicționarului, ridicându-se. Astfel, între altele:

Informația științifică și structura unitărilor prezente în dicționarul de față este bine gândită, foarte bine concepută, dicționarele actuale (cu excepția *MDN* și *MDN-UL* academic) disting în structura articolelor și subsecvenții, adică sensuri derivate dintr-un sens principal, marcate de obicei prin romburile sau arbușturile pline;

soluționarea problemelor gramaticale sau a tipului de sintaxă a fost încredințată în data barei oblice (/);

construcțiile fixe (fraseologice), tipurile cu caracter adjectival, nu poartă specific cărții (tecnicitate), expresia etc., curente în majoritatea dicționarilor moderni și mai noi;

definibile, de calitate, de prin dicționare, au fost urmate, în cea mai mare parte, de scrieri care furnizează extrase din opere culte, din populare sau de contexte personale, de obicei sinonime etc.

Cu unele excepții, au fost menținute siglele și abrevierile aplicate de Șăineanu (dicționarul sigla POP., care se folosește funcționare, etc. în de text);

etimologiile nu sunt indicate într-o manieră crescută (până la nivelul articolelor);

au fost utilizate, în cazurile posibile, atât la împărțirea unităților, cât și la denumirea, și citarea și al paragrafelor, adică variante lexicale sau formele

Noul dicționar universal al limbii române a valorificat nu numai Ghid de utilizare dicționarului lui Lazăr Șăineanu, ci și un text ce s-a considerat valoros sub aspectul conținutului de fapt, care ilustrativ, variante lexicale și aspect fonetic, etimologic.

Ca toate acestea, *Noul dicționar* conține în foarte mare măsură anuși și Sigle diferite față de cele din dicționarul original, de aceea, titlul prezentei lucrări și areia de cel vechi pentru a sugera continuitatea, dar conține și adăugirea *Noul* pentru a marca diferența.

Principala a fost păstrat caracterul universal al dicționarului lui Șăineanu, precum în (la) D și am eliminat secțiunea enciclopedică și vocabularul dicționarului (numele propriu de persoane și de locuri), specificul universal al lucrării nu s-a diminuat, nici pe de o parte, am inclus în lista de cuvinte

și lista de cuvinte enciclopedice (nume de sărbători, de țări, de locuri, de evenimente culturale etc.), pe care Șăineanu le tratează în mod special, și în plus am extins, din de câte ori este considerat necesar, înțelesurile și

Noul dicționar universal al limbii române

Anexă: Cronologie românească

CUPRINS

Prefață
la ediția a cincea

7
9

Notă asupra ediției

10
11

Ghid de utilizare

12
13

Sigle

14
16

Bibliografie

17

Abrevieri

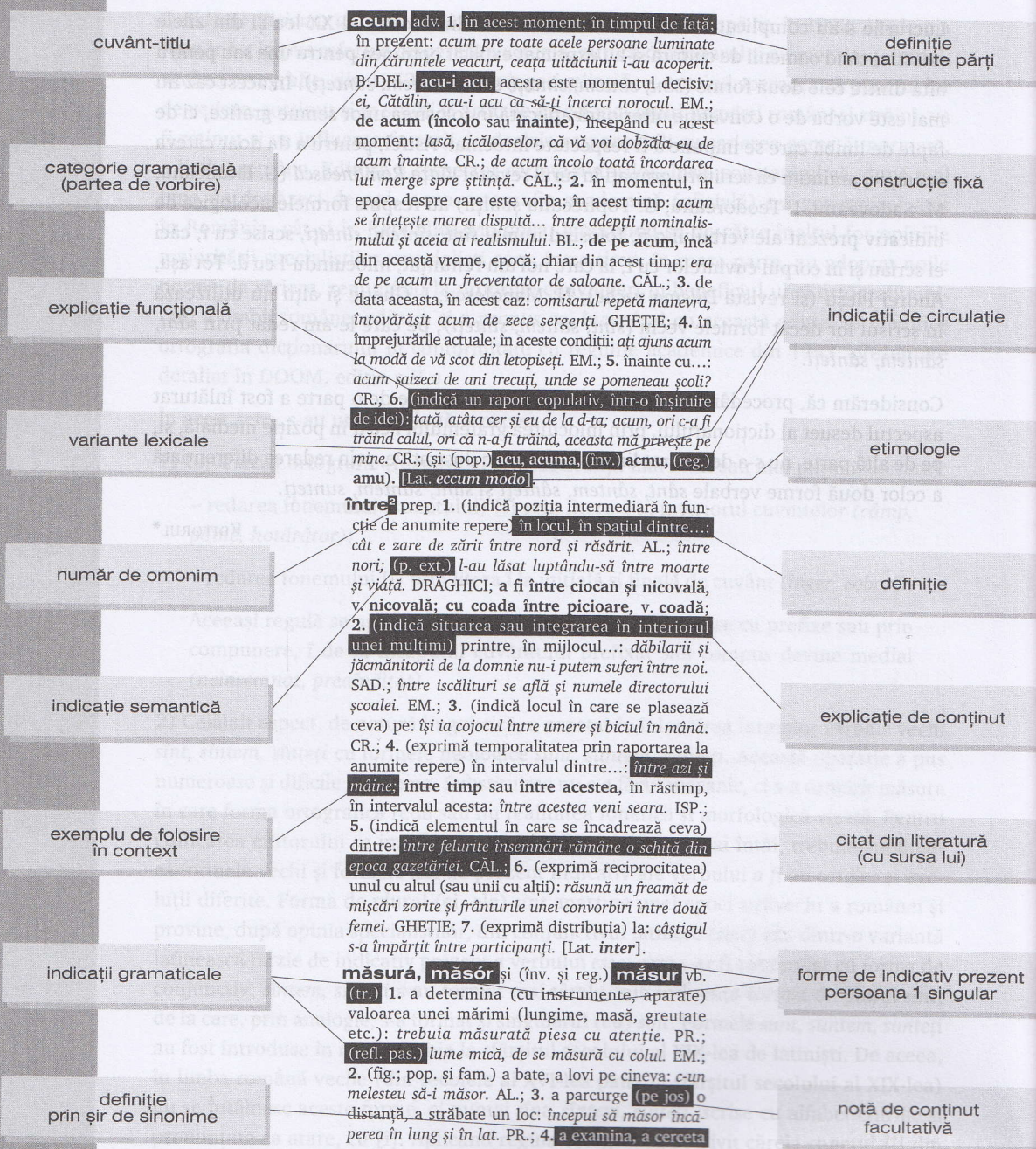
18

*Noul dicționar universal
al limbii române*

21
2014

Anexă:
Cronologie românească

2015
2016

cuvânt-titlu

categorie gramaticală (partea de vorbire)

explicație funcțională

variante lexicale

număr de omonim

indicație semantică

exemplu de folosire în context

indicații gramaticale

definiție prin șir de sinonime

definiție în mai multe părți

construcție fixă

indicații de circulație

etimologie

definiție

explicație de conținut

citat din literatură (cu sursa lui)

forme de indicativ prezent persoana 1 singular

notă de conținut facultativă

explicații semantice
suplimentare

(din ochi, cu ochii, cu privirea); a scruta: **cu ochii** zarea măsurând. COȘB.; 5. a privi pe cineva insistent (și disprețuitor): o doamnă în vârstă...o măsură prin lornion. C. PETR.; ochii din ghișeu îl scotociră puțin, l-au măsurat. ARG.; 6. a evalua, a aprecia, a estima: nu vreau să măsur meritele d-tale de artist. IBR.; (refl. pas.) bogăția unui popor se măsoară după mărimea trebuințelor ce-și satisface. GHICA; (reg.) a-i măsura cuiva vorba cu înblăciul, se spune despre un flecar, despre cineva care balmăjește; 7. (fig.) a modera pornirile, sentimentele; a cămpani cuvintele, gesturile, manifestările etc.; a înfrâna: să ne mai măsurăm cheltuielile. FIL.; începem să-mi măsoar vorbele. EL. // (refl.) a se compara cu cineva; a se confrunta, a se lua la luptă, a se bate: se măsoara cu dușmanul; (tr.) a-și măsura puterile cu cineva, a se lua la întrecere (în luptă); a se lupta cu cineva. // (intr.) a avea mărimea de...: moșia măsoara acum cinci sute de iugăre cadastrale. GHETIE. [Lat. *mensurare*].

sinonim „perfect“

marchează schimbarea valorii
(sau a categoriei) gramaticale

numai în expresie
este tranzitiv tr.

exemplu de folosire
în context

variantă de accentuare

formă de plural

sărică, sarici f. manta țărănească lungă, mițoasă, țesută din fire groase de lână, pe care o poartă oamenii de la munte, în special ciobanii; (p. ext.) țesătură din care se confecționează această haină: eram ... în vâltit într-o sarică ghițoasă. CR.; [î]l înveșmântară ..., punându-i pe umeri, pe deasupra, și o sărică mițoasă de oate. CART.; (accent. și: *sarică*). [Lat. *sarica*].

domeniu specific

denumire științifică

săgeată, săgeți f. 1. vergea de lemn cu vârf (metalic) ascuțit, aruncată cu arcul, folosită în trecut ca proiectil de vânatoare sau de luptă, iar astăzi în unele probe de tir; săhăidac: ei ades cu-a lor săgeată ... au oprit vulturul-n zbor. AL.; iute ca săgeata; 2. (fig.) rază (fierbinte) a unui astru: călătorul soare ... izbea săgeți răsunătoare. COȘB.; 3. (fig.; inv. și pop.) (lumină de) fulger; trăsnet: deodată fulgeră-n cer o săgeată. AL.; 4. (pop.) nume dat unor resturi de arme vechi, găsite în pământ (închipuie ca vârfuri de trăsnet): cu nouă săgeți ea și-a descântat, săgețaturile te-o lăsa. POP.; 21. (bot.; reg.) săbiuță (*Gladiolus imbricatus*); 22. (compuse; bot.; reg.) săgeata-lui-Dumnezeu, verigel (*Orobanche caryophyllacea*); săgeata-Domnului, sporii (*Verbena officinalis*). // adv. în mare viteză, foarte repede (ca o săgeată): numai el e în stare să fugă săgeată și să urmărească până în zare un iepure. SAD. [Lat. *sagitta*].

cuvânt compus

trimitere

pronunțare

cuvânt recent

săiván n. v. saivan.

număr de sens

accent

scaner, scanere [skénár] n. 1. aparat folosit în diferite sisteme de investigație pentru explorarea amănunțită, punct cu punct; scanograf; 2. aparat care servește la reproducerea prin baleiaj electronic a unui (fragment de) text original (cu ilustrații, color), putând fi conectat la un calculator în vederea afișării pe un ecran a imaginilor analizate și ulterior la imprimarea acestora cu ajutorul unui dispozitiv specializat; (seris și: *scanner*). [Din engl., fr. *scanner*].

variantă de scriere

ulicioară, ulicioare f. diminutiv al lui uliță; uliță scurtă și îngustă; hudiță, ulicuță: pe aceeași ulicioară bate luna în ferești. EM. [Uliță + -ioară].

unei moșteniri; 2. părăsire a familiei, a copiilor (lăsând fără sprijin): *măsurile sociale menite să prevină abandonul familiei*; 3. renunțare la a folosi (adoptând altceva): *abandonul unei metode de cercetare*; 4. (sport) întrerupere a unei probe dintr-o competiție; cedare: *a câștigat prin abandonul adversarului*; 5. faptul de a se lăsa cuprins, copleșit (de o stare, de un sentiment): *o liniște, o uitare, un abandon desăvârșit mă cuprinseseră*. VOIC.; *mi-a povestit viața într-un moment de abandon*. [Din fr. *abandon*].

abandonă, abandonez vb. (tr.) 1. a renunța la ...; a înceta să se preocupe de ...; a lăsa altuia: *el abandonează partea sa de moștenire*; 2. a lăsa fără sprijin; a părăsi separându-se: *și-a abandonat familia*; 3. a înceta de a ajuta, de a susține: *Brătianu, om cu tact, abandonă pe general, care, încăpățânat, se închise în cazarmă*. CĂL.; *de la un timp, forțele l-au abandonat*; 4. a înceta de a utiliza, de a aprecia ca valoros: *numai sub înrăurirea criticilor săi el a abandonat această părere*. BL.; 5. a întrerupe, a renunța să continue: *aceasta explică de ce nu abandonează politica și avocatura*. CĂL.; 6. (sport; și intr.) a se retrage renunțând să continue; a ceda: *alergătorul a abandonat cursa; boxerul a abandonat în repriza a cincea*; 7. a părăsi definitiv, plecând în altă parte: *silit de împrejurări, și-a abandonat orașul natal*. // refl. 1. a se lăsa cuprins, copleșit de ...: *rămasă singură, s-a abandonat durerii*; 2. a se lăsa în voia (cuiva); a se încredința cuiva: *c-o blândă mameste Adam o-mbrățișază; ea s-abandonă placid*. HEL.; 3. a se confesa, a se destăinui; a se încrede: *s-a abandonat lui, destăinuindu-și viața*. [Din fr. *abandonner*, it. *abbandonare*].

abandonare, abandonări f. 1. acțiunea de a abandona; renunțare la un bun, la un drept: *abandonarea mărfurilor în vamă*; 2. părăsire a ceea ce intră în grija sa, în obligațiile sale: *abandonarea familiei*; 3. încetare a ajutorului, a susținerii: *abandonarea prietenului la nevoie*; 4. renunțare la a folosi, la a lua în considerație: *reținerea dintr-un autor ca valabile numai a unor porțiuni i se pare o abandonare a principiiului ca un scriitor e o individualitate*. CĂL.; 5. întrerupere a unei activități: *lipsa mijloacelor a însemnat abandonarea studiilor*; 6. retragere dintr-o competiție sportivă în timpul desfășurării ei; 7. părăsire definitivă a unei localități, a unei regiuni etc.: *abandonarea plaiurilor montane i-a lăsat o permanentă nostalgie*. [V. *abandona*].

abandonat, ~ți, abandonată, ~e a. care a fost părăsit, lăsat: *soțul abandonat ... se răzbuună printr-o epigramă*. CĂL. [V. *abandona*].

abanos, abanoși m. 1. arbore din India cu lemn negru și dur, din care se fabrică mobilă de lux (*Diospyros ebenum*): *foiulele de-abanos, la luncuța rară-n jos trece Ghiță cel frumos*. POP.; 2. lemnul acestui arbore: *un lung caic de abanos*. AL.; *de abanos*, foarte negru (și lucios): *două lacrimi udă geana-i de-abanos*. BOL.; *păr de abanos*. // adv. zdravăn, tare, dur: *șade tot abanos, țea-pân și vartos*. PANN; *a se ține abanos*, a se conserva foarte bine; a arăta mai tânăr decât vârsta pe care o are. [Din turc. *abanos*].

ab antiquo [ab anticvo] adv. de demult, din vechime: *faptul e cunoscut ab antiquo*. [Cuv. lat.].

abarticulăr, ~i, abarticulără, ~e a. care este situat în vecinătatea unei articulații (anatomice), dar nu are legătură structurală sau funcțională cu aceasta. [Din fr. *abarticulaire*].

abatăj, abataje n. 1. extragere a unui mine-reu sau a unei roci dintr-un zăcământ: *lucrări de abataj la suprafață*; 2. loc într-o mină sau într-o carieră unde se execută această operațiune; 3. doborâre a copacilor în exploatarea forestieră; 4. sacrificare a animalelor în abator; 5. înclinare a unei nave pentru reparații sau pentru a fi curățată. [Din fr. *abattage*].

abâte¹, abati m. 1. superior (stareț) al unei mănăstiri catolice; 2. titlu onorific dat unor preoți catolici; persoană care poartă acest titlu: *întovărășit de un abate ... marse de-a dreptul la Columna lui Traian*. CĂL. [Din it. *abbate*].

abâte², abăt vb. 1. (tr. și refl.) a(-și) schimba, a(-și) modifica direcția de deplasare sau locul ocupat: *abătând din matca sa apa Sangheții, i-au aflat toată avuția*. CANT.; *îmi ieu traista cu blidele, pornesc spre sat, mă abat iar pe la tei*. CR.; (fig.) *e unicul mijloc pentru a abate bănuiala publică de pe clina pe care a apucat*. EM.; 2. (tr.) a îndepărta, a face să-și schimbe orientarea, destinația etc.: *nu ne vor abate o clipă chiar din calea noastră*. EM.; (p. ext.) *eclesia creștină abatea interesele intelectuale cu toată răvna spre lumea de dincolo*. BL.; 3. (intr.) a coti, a lua altă direcție: *abătura cătră stânga, la mănăstire*. SAD.; 4. (intr.) a devia, a se desprinde din ...: *pe drumul care abate din șosea încoace se aud venind pași de cai*. CAR.; (refl.) *tot ce se abate de la aceste două norme generale e greșit*. EM.; 5. (refl.) a încălca, a nesocoti anumite norme, reguli, principii etc.: *nimeni să nu cuteze a se abate de la sfintele pravili*. ISP.; 6. (tr. și refl.) a (se) îndepărta de la o linie de conduită, de la o idee, de la o regulă etc.; a(-și) schimba o opinie, o opțiune: *încearcă de multe ori să o abată pe fată de la hotărârea ei*. AG.; *mi se pare că te-ai abătut de la subiect*. SAD.; 7. (intr. și tr.) a-i veni pe neașteptate un gând, o dorință; a trece prin minte; a cășuna: *de-mi va abate vrodată să-mi vând moșia, am gând să pun în publicație*. NEGR.; *nimănui din voi nu-i abată cumva prin minte că ar fi un geniu*. EM.; 8. (refl.) a veni întempiv (și cu forță): *fiara se abătă clătănind asupra ei și a copilului*. SAD.; *furtuna s-a abătut asupra pădurii*; (fig.) *ce vijelie se abătă peste mintea asta așa de largă și bine înzestrată?* VLAH.; (p. ext.) *alte necazuri se abătura asupra poetului*. CĂL.; 9. (intr.) a cuprinde, a-i veni (brusc și cu intensitate) un instinct atât de van ce le-abate și la pășiri de vreo două ori pe an. EM.; 10. (refl.) a se opri (pentru o vizită scurtă), renunțând la traseul inițial; a trece pe la ...: *Vasile începe să întârzie de la masă, abătându-se cu prietenii la un loc unde se discută politică și se bea*. CĂL.; 11. (înv.; intr.) a realiza în grabă (și cu încordare): *abătă într-aceiași dzi de mărută și fata a doua*. VARL.; 12. (tr.) a doborî, a culca la pământ: *năprasnică sădure abate toți copacii din falnică pădure*. AL.; 13. (refl.) a se lăsa jos, a se prosterna: *se abătă cu fața la pământ, cu mâinile întinse pe lângă cap*. SAD.; 14. (tr.) a produce apăsare sufletească; a deprima, a întrista: *femierul american, simțându-se alungat la periferia existenței, e veșnic abătut de nostalgia orașului*. BL. [Lat. *abbattere*, din fr. *abatter*].

abătere, abateri f. 1. acțiunea de a (se) abate și rezultatul ei; nesocotire, ignorare: *a fost de fapt singura abateră de la plan*. GHETIE; 2. schimbare, modificare a direcției; mutare în alt loc: *abateră cursului unei ape*; 3. îndepărtare, deviere de la subiect; digresiune: *a relatat faptele făcând și destule abateri*; 4. oprire temporară; zăbovire: *începe obișnuită călătorie cu abateri pe la hanuri*. CĂL.; 5. încălcare a unui acord, a unei norme, a unei legi etc.; culpă, greșală: *am trecut a-i spune despre abaterile Turciei de la tractatele ce avea cu domniștii noștri*. GHICA; *elevul are multe abateri*; 6. deviere de la o obișnuință, de la o tradiție: *termenul este folosit pentru diverse abateri de la uzul consacrat*. D.; 7. (gram.) excepție de la o regulă; 8. (tehn.) diferență (admisă) între dimensiunea realizată a unei piese și dimensiunea ei proiectată; 9. (mar.) orientare a prorei unei nave către o direcție nouă; 10. (înv.) declinație, deviație magnetică. [V. *abate²*].

abatésă, abatese f. (rar) superioară (stareță) a unei mănăstiri catolice de călugărițe. [Din it. *abbadessa*; cf. lat. *abbatissa*].

abatiză, abatize f. (mil.) obstacol realizat (în păduri) din copaci tăiați și culcați la pământ cu vârful spre inamic. [Din fr. *abattis*].

abatôr, abatoare n. ansamblu de clădiri și de instalații unde se sacrifică animalele pentru consum (și se prelucrează carnea); (turcism) zalhana; (și: (înv.) abatoriu). [Din fr. *abattoir*].

abatôriu n. v. abator.

abatoriză, abatorizez vb. (tr.) a tăia animalele la abator și a prelucra carnea. [Abator + -iza].

abațial, ~i, abațială, ~e a. care aparține unei abații; mănăstiresc; **biserică abațială**, biserică principală a unei abații. [Din fr. *abbatial*, it. *abbaziale*].

abație, abații f. mănăstire catolică mare, cu proprietăți și venituri. [Din it. *abbazia*, lat. *abbatia*].

abaxial, ~i, abaxială, ~e a. situat în afara unei linii axiale. [Din fr. *abaxial*].

abazie, abazii f. (med.) tulburare a sistemului nervos caracterizată prin mers dezordonat datorită pierderii echilibrului. [Din fr. *abasié*, germ. *Abasie*].

ăbă f. v. aba².

abătut, ~ți, abătută, ~e a. 1. care este întristat, descurajat, mâhnit: *Dan se simțea bolnav, abătut, strivit sub greutatea cugetărilor lui*. EM.; 2. (înv.) modificat, deviat; depărtat: *a dachilor limbă samănă-ș cu a itailor, însă atăta-i de stricată și abătută, cât de-abia poate să înțeleagă itatul*. CANT. [V. *abate²*; cf. fr. *abattu*].

abc [abecé] m. 1. primele litere ale alfabetului; 2. (fig.) început al unei arte sau al unei științe: *cunoaște abia abc-ul informaticii*. [Din fr. *abece*].

abcedă, abcedeză vb. (med.; intr.) a forma un abces: *rana abcedează dacă nu este dezinfectată*. [Din fr. *abcéder*].

abcedat, ~ți, abcedată, ~e a. 1. care s-a transformat în abces: *țesut abcedat*; 2. care a dat naștere unui abces: *rană abcedată*. [Din fr. *abcedé*].

abces, abcese și (înv.) **abcesuri** n. acumulare de puroi într-un țesut sau într-un organ: *vibrionii se găsesc în puroiul abceselor*. C.L.; (și: (rar) abces). [Din fr. *abcès*, lat. *abscessus*].

abderit, abderiți m. om simplu, naiv, nerod. [Din germ. *Abderit*].

abdică, abdic vb. (intr.) 1. a renunța la tron: *dacă M. sa voiește să abdice nu putem ști*. EM.; 2. (p. ext.) a renunța la ceva: *nu abdică până la sfârșit la nici una din prerogativele sale*. CĂL. [Din lat. *abdicare*, fr. *abdiquer*].

abdicăre, abdicări f. 1. acțiunea de a abdică și rezultatul ei; renunțare la tron: *răscularea din București și abdicarea lui Bibescu*. GHICA; 2. (p. ext.) renunțare la ceva; retragere dintr-o activitate: *cuvintele mi se par dezonorante, sunând ca o abdicare lașă*. GHETIE. [V. *abdică*].

abdicăție, abdicății f. (rar) renunțare la ceva; abdicare: *această abdicăție formală de la judecata omenească a fost numai ... o eroare tipografică*. EM.; (și: (înv.) abdicățiune) [Din lat. *abdicatio*, -onis, germ. *Abdikatione*].

abdicățiune f. v. abdicăție.

abdomén, abdomene n. 1. parte a corpului dintre torace și bazin; burtă; pânțec: *un chirurg uită foarfecul în abdomenul meu*. VIERU; *interesant mijloc de a te sinucide!* comentă el, *în timp ce-mi palpa abdomenul*. GHETIE; **abdomen acut**, stare patologică (cu debut brusc) determinată de inflamarea, perforarea, obstrucția etc. unui organ intern; 2. parte posterioară a corpului la insecte. [Din lat., fr. *abdomen*, germ. *Abdomen*].